

ОБҐРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «НАВИЧКИ АНАЛІТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ»

SUBSTANTIATION OF THE CONCEPT OF “SKILLS OF ANALYTICAL THINKING OF FUTURE BORDER OFFICERS”

У статті автор висвітлює наукові підходи до розуміння поняття «мислення», «навички», «аналітичне мислення», «навички аналітичного мислення» особистості. У результаті аналізу та порівняння психолого-педагогічних джерел, проведеного дослідження та з урахуванням специфіки професійної діяльності та суспільних вимог до представників прикордонного відомства навички аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників потрактовано як навички, що забезпечують здатність майбутніх офіцерів-прикордонників розуміти сутність професійної ситуації, оцінювати її, прогнозувати, приймати рішення шляхом аналізу її окремих складників. Навички аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників автор відносить до інтелектуальних навичок. Водночас автор трактує навички аналітичного мислення як навички високого рівня.

Відзначено, що вміння правильно навчатися є одним із найцінніших у XXI ст., адже швидка поява нових технологій та зміна практично усіх сфер діяльності спонукають нас учитися протягом усього життя.

На заняттях навички аналітичного мислення передбачають визначення майбутніми офіцерами-прикордонниками суттєвих деталей та отримання можливостей відкривати, винаходити та розрізняти компоненти, складові частини професійних ситуацій чи інформації, аналізувати, організувати, вивести умовивід чи формулу, вибрати, зобразити схематично, порівняти, розпізнати, класифікувати, знайти відповідність тощо. Аналітичне мислення розуміється автором як один з етапів у процесі критичного осмислення. Принципами аналітичного мислення визначено такі: цілеспрямованість, системність, актуальність, сучасність, активність, ініціативність, достовірність, об'єктивність, повнота, безперервність, альтернативність, гнучкість, аргументованість.

Визначено, що навички аналітичного мислення розкривають змістовний бік спрямованості особистості, здатної самовизначитися та реалізувати себе у прикордонній професії, а також створюють основу її взаємовідносин із суспільством поза професією, з іншими людьми, із самим собою, становлять основу професійного світогляду і суть

мотивації професійної активності, основу професіоналізму.

Ключові слова: майбутні офіцери-прикордонники, мислення, навички, аналітичне мислення, навички аналітичного мислення.

In the article the author highlights the scientific approaches to understanding the concept of «thinking», «skills», «analytical thinking», «analytical thinking skills» of the individual.

As a result of the analysis and comparison of psychological and pedagogical sources, the conducted research and taking into account the specifics of professional activity and social requirements to the representatives of the border department analytical thinking skills of future border officers are interpreted as skills that provide the ability of future border officers to understand the essence of the professional situation, evaluate it, predict, make decisions by analyzing its individual components. The author attributes the analytical thinking skills of future border guards to intellectual skills. At the same time, the author treats analytical thinking skills as high-level skills. The author draws attention to the fact that the ability to learn correctly is one of the most valuable in the XXI century, because the rapid emergence of new technologies and changes in almost all areas of activity motivates us to learn throughout life.

Analytical thinking skills involve identifying essential details by future border guard officers and gaining opportunities to discover, invent and distinguish components, components of professional situations or information, analyze, organize, infer or formula, select, plot, compare, recognize, classify find a match, etc. Analytical thinking is understood by the author as one of the stages in the process of crying. The principles of analytical thinking are defined as follows: purposefulness, systemicity, relevance, modernity, activity, initiative, reliability, objectivity, completeness, continuity, alternativeness, flexibility, argumentation.

It is determined that the skills of analytical thinking reveal the content of the personality, able to self-determine and realize themselves in the border profession, as well as create the basis of its relationship with society outside the profession, with other people, with themselves, form the basis of professional worldview and motivation. the basis of professionalism.

Key words: future border guards, thinking, skills, analytical thinking, analytical thinking skills.

УДК 377.1.035. 355

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/37.50>

Площинська Т.Ю.,

офіцер інформаційного відділу

«Бердянськ»

Бердянського прикордонного загону

Державної прикордонної

служби України

Постановка проблеми в загальному вигляді.

В освітньому просторі останніх років активно обговорюється питання значимості аналітичного мислення у розвитку особистості загалом та у становленні фахівця зокрема. Питання аналітичного мислення є предметом психолого-педагогічних досліджень, що свідчить про визнання необхідності цілеспрямованого розвитку відповідних навичок у процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Окрім цього, однією з причин недоліків у діяльності представників прикордонного відомства, як засвідчують результати проведених досліджень, є недостатньо адекватний сучасним вимогам суспільства до прикордонників рівень сформованості їхнього аналітичного мислення. Сьогодні офіцеру-прикордоннику доводиться діяти в нових умовах, а його підготовка (без урахування окремих складників) здійснюється переважно за старими методиками. Водночас навички аналітичного

мислення належать до визначальних на шляху до професійного успіху. Це також посилює актуальність дослідження поняття навичок аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

За результатами аналізу сучасних наукових джерел переконуємося, що різні аспекти окресленої проблематики становлять значний інтерес для дослідників різних галузей, зокрема психологів та педагогів. Питання формування навичок аналітичного мислення особистості розглядається у працях вітчизняних учених Т. Воропай, Є. Карпенко, О. Марченко, О. Пометун, В. Ягупова та ін., а також становить значний інтерес для зарубіжних дослідників (А. Кроуфорда, М. Ліпмана, А. Фішера, Д. Халперн).

Щодо загальних питань підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності, то привертають увагу наукові праці І. Блощинського, С. Білявця, А. Галімова, О. Діденка, Д. Іщенко, С. Сінкевича та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Висновки та положення, зроблені згаданими нами та іншими вченими, мають велику наукову цінність для обґрунтування поняття «навички аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників». Але у більшості цих праць не бралися до уваги особливості формування навичок загалом та навичок мислення зокрема у професійній діяльності представників прикордонного відомства з урахуванням переважно екстремального її характеру.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування поняття «навички аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників».

Виклад основного матеріалу. У Законі України «Про освіту» унормовано, що базовими компетентностями є такі вміння: висловлювати власну думку; критичне та системне мислення; здатність логічно обґрунтовувати власну позицію; творчість, ініціативність мислення; вміння оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми. Спробуємо вибрати аналітичний шлях для обґрунтування поняття «навички аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників», що містить декілька понять, тому розглянемо кожне з них.

Навичка – це дія (вміння), яку індивід здатен виконувати досить точно та швидко, без зайвих витрат часу та енергії. В освітньому процесі вищого військового навчального закладу вивчення певної навчальної дисципліни, виконання певних вправ виробляють у курсантів вміння застосовувати знання. Завдяки повторенню дії (вміння) доводяться до автоматизму. Основними етапами розвитку навичок є такі: ознайомлювальний (осмислення дій і їх уявлення), підготовчий, чи аналітичний (свідоме, недосконале, невміле виконання дій), стандартизуючий (стандартизація елементів дії), варі-

юючий (практичне пристосування до ситуації) [1]. Відповідно до видів дій розрізняють і види навичок: рухові, сенсорні, інтелектуальні.

Якщо вміння – це готовність до свідомих і точних дій, то навички – це автоматизована ланка цієї діяльності. Отже, навички – це автоматизовані вміння. Вони здійснюються без участі свідомості, але під її контролем. У всіх видах діяльності необхідні навички: навчальні, трудові, ігрові тощо. У контексті тематики нашого дослідження актуальними є інтелектуальні навички, до яких ми відносимо навички аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників.

Важливою є інформація на сайті Всесвітнього економічного форуму щодо навичок, які будуть актуальні у 2025 р.: 1) аналітичне мислення та інноваційність; 2) активне навчання та стратегії навчання; 3) розв'язання складних проблем; 4) критичне мислення та аналіз; 5) креативність, оригінальність та ініціативність; 6) лідерство та соціальний вплив; 7) використання технологій, моніторинг та контроль; 8) створення технологій та програмування; 9) витривалість, стресостійкість та гнучкість; 10) логічна аргументація, розв'язання проблем та формування ідей. На думку багатьох роботодавців, аналітичне мислення та вирішення проблемних питань є найголовнішими навичками для фахівців.

Мислення передусім є психічним процесом самостійного пошуку та відкриття суттєво нового, тобто процес опосередкування та узагальнення відображення дійсності шляхом її аналізу й синтезу, що виникає на основі практичної діяльності й досвіду [2, с. 12]. Серед його видів виділяють науково-дійове (теоретичне), науково-образне (практичне) та словесно-логічне (творче).

Процес мислення починається з проблемної ситуації, для виходу з якої індивід повинен знайти і застосувати нові для себе знання чи дії. Проблема ситуація містить невідоме (шукане), індивідуальну потребу індивіда, його здібності та досвід [3, с. 20].

Згідно з дослідженнями А. Еріксона, адаптивне мислення (адаптивність) – це здатність орієнтуватися в несподіваних ситуаціях, швидко вираховувати різні варіанти реакцій і вибрати кращий із них за мінімальний час [4].

Аналітичне мислення – це здатність людини розуміти суть ситуації, проблеми, завдання, що досягається двома шляхами: 1) розбиттям проблеми на складові частини та їх аналіз; 2) відстеженням передумов: крок за кроком аналіз причин і наслідків. Люди, які володіють аналітичним мисленням, уміють: 1) прогнозувати розвиток ситуації; 2) оцінити ймовірність форс-мажорних обставин; 3) структурувати та оцінювати інформацію [5]. Здатність аналітично мислити є важливою для діяльності за будь-якою спеціальністю, у галузях,

де потрібно аналізувати інформацію та приймати рішення. З урахуванням повноважень Державної прикордонної служби України, висвітлених у розділі IV Закону України «Про Державну прикордонну службу України», аналітичне мислення є необхідним складником професіоналізму офіцерів-прикордонників.

Близьким за значенням і значимістю для діяльності в прикордонному відомстві є критичне мислення – здатність свідомо та самостійно міркувати над отриманою інформацією: ставити запитання, шукати аргументи, знаходити незалежні та самобутні розв'язки. Це вміння формулювати власні думки, приймати власні рішення та вміння переконливо їх обґрунтувати [6].

Фундатор інституту критичного читання у США М. Ліпман розглядає критичне мислення як «кваліфіковане та відповідальне, яке породжує правильні судження, оскільки засноване на чітких критеріях і є таким, що самокоригується, впливає з конкретного контексту» [7, с. 21–35].

Основними етапами критичного мислення є аналіз, розуміння, оцінка, критика. Ми погоджуємося з науковцями, які розглядають аналітичне мислення як один з етапів у процесі критичного осмислення, оскільки критичне та аналітичне мислення мають суттєві відмінності. Основне завдання критичного мислення – винести правильне й цілісне судження про певну інформацію. Це потребує обережної оцінки усіх наявних даних. Для критичного мислення необхідно отримати інформацію з різних джерел, лише одне з яких – те, що вже нам відоме. В аналітичному ж мисленні потрібно спочатку розбити великі фрагменти зібраної інформації на дрібніші, перш ніж установлювати причинно-наслідкові зв'язки та помічати шаблони. Аналітичне мислення допомагає спростити складне, розкласти інформацію по категоріях, поліпшити розуміння. Таким чином, аналітичне мислення можна розглядати як один з етапів у процесі критичного осмислення [8]. Якщо ми маємо складне професійне завдання, то спочатку збираємо інформацію, потім використовуємо аналітичні навички, щоб розбити її на фрагменти й розглянути кожен окремо, а потім за допомогою критичного мислення, зрештою, формуємо власне судження.

Уміння правильно навчатися є одним із найцінніших у XXI ст., адже швидка поява нових технологій та зміна практично усіх сфер діяльності спонукають нас учитися протягом усього життя. При цьому розвинений інтелект не є запорукою успіху. Набагато важливішим є розуміння, яке слугує допомогою ефективному навчанню і тренуванню цих навичок.

Абстрактне мислення – це вища форма активного відображення дійсності, що полягає у цілеспрямованому, опосередкованому, узагальне-

ному відображенні істотних зв'язків між об'єктами реальності [9, с. 135].

До особливостей аналітичного мислення можна віднести те, що офіцер, який володіє навичками аналітичного мислення, більш ефективно вирішує професійні завдання, вміє розрізняти їх за складністю та важливістю; контролює емоції, не допускаючи впливу емоцій на прийняття рішень.

У процесі аналітичного мислення відбуваються такі етапи обробки інформації (аналіз): 1) розбиття інформації на складові частини; 2) аналіз частин та інформації у цілому; 3) якщо інформації не вистачає для вирішення завдання – міркування і доповнення на основі умовиводів; 4) окреслення ймовірних варіантів вирішення завдань; 5) аналіз кожного варіанту – оцінка недоліків та переваг; 6) вибір оптимального рішення. Людина з навичками аналітичного мислення вміє виявляти найважливіші зв'язки і відносини між різними елементами інформації. Ці навички можна тренувати: 1) гра в шахи, шашки; 2) розв'язування головоломки, ребусів; 3) систематичні заняття з математики, логіки, фізики; 4) читання, вивчення мов, розвиваючі тренінги, пізнавальні лекції тощо. Кількість інформації у світі подвоюється кожні 18 місяців, тому здатність аналізувати та систематизувати великі обсяги даних стане однією з найбільш актуальних компетенцій на ринку праці [10; 11].

Аналітичне мислення – це вид мислення, тісно пов'язаний із логічним. Володіючи таким мисленням, курсант може систематизувати інформацію, деталізовано і ретельно вивчати якесь питання, порівнювати ситуації, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки тощо. Використання аналітичного мислення і навичок засвідчує надійність і прагматичність військовослужбовця, а також здатність приймати рішення на основі отриманих даних. У сфері прикордонної діяльності головною перевагою фахівця виступає вміння швидко знаходити гідний вихід зі складної (екстремальної) ситуації.

Якщо брати до уваги, що аналітичне мислення є інструментом аналітичної діяльності, то принципами аналітичного мислення є такі: цілеспрямованість, системність, актуальність, сучасність, активність, ініціативність, достовірність, об'єктивність, повнота, безперервність, альтернативність, гнучкість, аргументованість. Оскільки навички майбутніх офіцерів-прикордонників як фахівців, які здобувають професійну освіту, є відображенням навичок сучасного суспільства, можна стверджувати, що навички аналітичного мислення розкривають змістовний бік спрямованості особистості, здатної самовизначитися та реалізувати себе у прикордонній професії, а також створюють основу її взаємовідносин із суспільством поза професією, з іншими людьми, із самим собою, становлять основу професійного світогляду і суть мотивації професійної активності, основу професіоналізму.

Критичне мислення – це мислення, що характеризується самовдосконаленням, такий тип мислення є науковим за своєю суттю. Саме наукове мислення, яке постійно самовдосконалюється, забезпечує науково-технічний та суспільний прогрес. Підтвердженням цього є рішення Давоського форуму 2016 р., котрий вирішив, що критичне мислення стане однією з найнеобхідніших навичок для успішного майбутнього [12].

Дослідник О. Ставицький [13, с. 64–65] справедливо зазначає, що образ професіонала відображає знання, суб'єктивно сприйняті і включені в оціночну систему суб'єкта, а модель професіонала являє собою об'єктивний системний опис змісту діяльності, умов її протікання і вимог, що висуваються до професіонала. Діяльність прикордонників, як і будь-яка професійна праця, є соціокультурним явищем, яке ускладнюється в міру розвитку суспільства, його законодавчої і правової системи, тому перелік і обсяг особистісних якостей кандидатів на службу постійно розширюється й ускладнюється. Тому, розробляючи модель офіцера-прикордонника, автор радить спиратися на чотири підструктури особистості: професійну спрямованість, професійну компетентність, професійно важливі якості, професійно значимі психофізіологічні властивості [13, с. 66].

Образ професіонала є сполучною ланкою між Я-образом й образом світу [14, с. 136]. Образ професіонала – це когнітивне й емоційне утворення, яке певною мірою змінює систему загальних орієнтирів у суспільній та індивідуальній свідомості людей. Якщо раніше ідеальний образ професіонала багато в чому був пов'язаний з образом конкретних людей та їхньою професійною біографією, їхніми певними професійними цінностями, то зараз можна спостерігати, що деякою мірою «ідеальний образ професіонала» замінений на «ідеальний спосіб життя» [14, с. 41–44]. Отже, у сучасному світі успішною є не той фахівець, який більше знає, а той, який краще мислить.

Нами було враховано запропоновану Б. Блумом таксономію освітніх цілей у вигляді піраміди. Кожен її рівень спрямований на формування певних навичок мислення (від простого до складного) [15]. В основі піраміди Блума – знання – розуміння – використання. Три вищих рівні (аналіз, синтез, оцінювання) забезпечують розвиток навичок мислення високого рівня.

Результати аналізу філософських та психологопедагогічних джерел та проведеного дослідження надали можливість трактувати навички аналітичного мислення як навички високого рівня. Вони забезпечують здатність курсантів розуміти сутність професійної ситуації, оцінювати її, прогнозувати, приймати рішення шляхом аналізу її окремих складників. На заняттях навички аналітичного мислення передбачають визначення майбутніми офіцерами-

прикордонниками суттєвих деталей та отримання можливостей відкривати, винаходити та розрізняти компоненти, складові частини професійних ситуацій чи інформації, аналізувати, організувати, вивести умовивід чи формулу, вибрати, зобразити схематично, порівняти, розпізнати, класифікувати, знайти відповідність тощо.

Прикордонники відрізняються професіоналізмом, неупередженістю, почуттям відповідальності, здатністю працювати в стресових ситуаціях і повагою до основоположних прав людини. Культура і дух прикордонної служби ґрунтуються на захисті людської гідності і почутті обов'язку. Найважливішими чинниками, що лежать в основі діяльності з охорони кордонів, є забезпечення належного порядку на кордоні, безперервне й чітке управління процесом перетину та забезпечення безпеки повітряних, сухопутних і морських кордонів. Прикордонна безпека України залежить від надійності, професіоналізму персоналу прикордонного відомства. Цю мету можливо реалізувати, забезпечивши високоякісну підготовку офіцерів-прикордонників, сформувавши у них потребу до постійного вдосконалення своїх знань і навичок, тому важливою є підготовка офіцерів-прикордонників, які мають не лише достатній рівень знань і навичок, компетенцій, а й сформовані навички аналітичного мислення для виконання своїх функціональних обов'язків.

Висновки. Отже, нами обґрунтовано поняття «навички аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників» як навички, що забезпечують здатність майбутніх офіцерів-прикордонників розуміти сутність професійної ситуації, оцінювати її, прогнозувати, приймати рішення шляхом аналізу її окремих складників. Перспективними напрямками творчих пошуків з окресленої проблеми є структуризація навичок аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників; проведення досліджень щодо реалізації організаційних та методичних засад розвитку навичок аналітичного мислення майбутніх офіцерів-прикордонників різних категорій військовослужбовців прикордонного відомства; прогнозування можливих тенденцій цього процесу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Формування умінь. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
2. Психолог. URL: <https://pshycholog@lveresnya.com.ua/>.
3. Щёкин Г. Основы психологических знаний : учебное пособие. Киев : МАУП, 1999.
4. Адаптивне мислення: нова базова навичка XXI століття. URL: <https://executives.com.ua/adaptyvne-myslennia-nova-bazova-navychka-21-stolittia/>. Процитовано 2019-05-10.
5. Дослідження аналітичного мислення URL: http://npups.at.ua/index/doslidzhennja_analitichnogo_mislennja/0-33. Процитовано 2020-12-08.

6. Освітня платформа «Критичне мислення». URL: <http://www.criticalthinking.expert/shho-take-krytychne-myslennya/netrenovanyjmozok-vydnovidrazu-onlajn-test/>. Процитовано 2021-04-05.

7. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? *Вісник програм освітніх обмінів*. 2016. № 34.

8. Мислення: критичне й аналітичне. *Січ*. 2021. № 28. URL: <http://open.kmbis.ua/thinking-critical-and-analytical/> Процитовано 2021-06-05.

9. Бандура О., Гвоздік О., Кравець В. *Логіка для правознавців*. Київ : НАВСУ, 2016. 144 с.

10. Аналітичне мислення змушує людей сумніватися у вірі. URL: <http://www.mytraf.in.ua/analitychne-myslennya-zmushuje-lyudejsumnivatysya-u-viri>. Процитовано 2019-06-18.

11. Аналітичне мислення. URL: https://psitechnology.net/tov_op/analiticheskoe_myshlenie.php.

12. Що таке критичне мислення та чому воно таке важливе? URL: <http://Tokar.ua> (uk-UA). 2018-03-30. Процитовано 2018-09-15.

13. Ставицький О.М. Теоретичні та методичні засади професійного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників : монографія. Хмельницький : НАДПСУ, 2014. 464 с.

14. Іванюк М.І. О значении соотношения интереса и способностей для профориентации школьников. *Психологические аспекты профориентационной работы среди молодежи*. Ташкент, 1981. С. 41–44.

15. Armstrong P. Bloom's Taxonomy. Nashville, TN : Vanderbilt University. The Center for Teaching. 2016. URL: <http://cft.vanderbilt.edu/guides-subpages/blooms-taxonomy/>.